

XI.

***Wir Ferdinand von Gottes gnaden
ertzhertzog zu Osterreich***

[Patent nadvojvode Ferdinanda
o izgonu protestantov]

◆
Avtor: Ferdinand II.

Kraj: Gradec

Datum: 12. november 1599

**Hramba: ARS, SI AS 1079, zbirka normalij,
mapa 2 (Cesarski patenti 1560–1619), št. 92**

Er Ferdinand von Gottes Gnaden/ Erzherzog zu Osterreich/ Herzog

zu Burgundi/ Steyr/ Kärnten/ Crain vnd Tirol/ r. Graue zu Tyrol vnd Görz/ r. Embetten R. allen vnd jeden vnsern nachgesehen Geistlichen/ vnd Weltlichen Obrigkeit/ Landtrenten/ Burgern/ Gemeinden/ vnd sonst meniglich/ was warden/ stands oder Wesens die in vnser Erbfürstenthumben vnd Landen gesehen sein: Vnser gnad/ vnd geben Euch zuernemen. Das weil wir nemlichen/ hievor vnd Zeho Zuer fort von denen Carholischen der Römischen allain seligmachenden Religion / zuegehonen ordenlichen Seelforgern / Bischouen / Pfarrern/ vnd Beneficiaten, zum Osterreich vnd fast täglich/ mit sonderer hoher/ vnd zwar billicher beschwär angeloffen: vnd vns benebens aus schuldiger pflicht/ vnderthenigst angebracht worden/ Die Ire gedachter Seelforger/ Geistlichen ordenlichen Jurisdiction vnderworffene Schässlein/ von denen vn Carholischen Sectischen falschen Lehrern/ vnd eingetrongnen Predicanten/ hin vnd wider verführe / in verdambtliche Irthumb vnd Kezererey gebracht / vnd das Irren Ire vralte/ von vll hundert Jahren hero mollersefine Pfarrlichen Rechte / vnd gerechtighaiten/ in vll manich weeg entzogen werden/ mit vnderthenigster demütigster ansuchung / das wir als Herr vnd Landtsfürst / auch Obrister Vogt / aller Geistlichen Eufftungen/ die höchstbedürfftige vnd: vnd einsichung / gnedigst thun vnd sächerhern wöten/ Das wir demnach/ aus Christlichem Gottseligem Euffte/ vnserer wahren erkenthen vnd bekenthen / allgemeinen Religion/ nit vnbillich bewöge worden/ Die Sectischen Lehrer vnd Predicanten/ Zumall vnser vor diesem Irrenwillen/ vnd in dergleichen Religions sachen/ manigsaltig aufgangnen ernstlichen Special Beuelchen/ der schuldige gehorsamb/ in nichten/ oder doch wenig gelaiff worden/ von den Erideten vnd Märckhern/ so woll denen Pfarr: vnd andern Khrichen/ vnd Beneficien am Geh/ damit die Burger/ auch anders gemaines Volk/ von Irer falschen Lehr/ vnd Opinion abgewendet/ vñ nicht weiter/ als es layder mit vller armen Seelen vndergang bishero bschehen/ verffert wurd/ allerdings ab: vñ hinweg zuschaffen/ Vnd vns aber anjcho noch schwerlicher fürckpombet/ das nicht allain sollicher fürckhails hievor beschehen hinwegschaffung zuwider gehandelt: Sondern auch gemelte Predicanten sich vermessenlichen vndersehen sollen/ die gedachten Burger vnd vnderthenen in gemain/ zu Irren hin vnd wider in Gschloßern/ vnd andern Dritten haltenden verboten Exerctien, nicht allain zuezulassen: Sondern auch dieselben Irre vermainen falschen Lehr nach/ mit der Beicht/ Communion, vnd andern vermainen geistlichen Acten, zuuersuchen/ Wäliches vns aber/ als Herrn vnd Landtsfürsten/ rhaines weegs zuegefallen vnd zuezufehen gemaint. Das wir derowegen nun hinfüran in Craft offiner General/ zu abstellung dessen hies mit dies tauer/ vnd austrucklich Statuten, vñ Ernstlich beuolchen haben wöllen/ Zumfall sich hinfüran ainiger Predicant/ oder vermainer Lehrer vndersehen werde/ dergleichen Exerctium heimlich oder öffentlich/ in beywesen hemecker Burger/ Paurn/ oder vnderthenen anzustellen/ vnd zuhalten/ oder aber/ Das noch vll mehr rhaines weegs zugedulden) denselben Ir vermaine Beicht vnd Communion, auch andere geistliche officia zu administrieren, vnd Ey darvorch Irer falschen Lehr anhengig zumachen/ auch also denen ordenlichen Seelforgern/ Pfarrern/ vnd Beneficiaten, an Irren Rechten/ eintrag zuthuen. Das so dann ain Jedlicher sollicher Predicant/ Er sey wer Er wölte/ als baldt ipso facto, aus allen vnsern Landen gänzlich/ vnd also geschafft/ vnd bändhert sein solle/ Das zum fall Er ober sollich auffschaffung/ vnd Bannum, verer in vnsern Landen oder gebiet zubereiten/ Der oder dieselben nit allain möglichst zur verhaftung gebracht: Sondern auch mit ernstlicher Leib/ vnd guets bestraffung/ so woll gegen Irren eignen Personen/ als derselben receptoren, vnd denen vñ hierrüber Ey aufhalten wurden/ ohn alles verschonen/ stracks mit allem ernst/ vnd sberste nach/ verfaru werden solle. Vnd gebieten darauf allen vñ Jeden obbenentten Geistlichen vñ Weltlichen Obrigkeit/ Landts/ hantleuten/ Landts verwaltern/ Diebdouben/ Hantleuten/ Burgermeistern / Richtern/ Burgern/ Gemeinden/ vnd sonst meniglich / Ob disen Vnsern Generaln stätt vnd vñ zuhalten/ darvorch nit thun/ noch andern zuthuen zuegefallen/ in khain weis/ als lieb ainem Jeden sey/ vnser vngnad vnd straff/ zu vermeiden. Das mainen wir Ernstlich/ Vnd es beschicht hieran vnser entlicher willen vnd mainung. Geben in vnser Stat Prag/ den zwölfften tag des Monats Nouenbris/ Anno/ r. im Neunvnd Neunzigsten.

Ferdinand

Ad mandatum Serenissimi Dni Archiducis proprium.

Erzherzog

[Signature]

Transkripcija odlomka

[...] Das / weil wir nemblichen / hievor und jetzo imer fort von denen catholischen der römischen allain seligmachenden religion / zuegethonen ordenlichen seelsorgern / bischoven / pfarrern / und *beneficianten*, zum oftermalen und fast täglich / mit sonderer hocher / und zwar billicher beschwär angeloffen: und uns benebens aus schuldiger pflicht / underthenigist angebracht worden / Wie ire gedachter seelsorger / geistlichen ordenlichen *iurisdiction* underworffene schäfflein / von denen uncatholischen sectischen falschen lehrern / und eingetrungnen predicanten / hin und wider verführt / in verdambliche irrthumb und ketzereyen gebracht / und das inen ire uralte / von vil hundert jaren hero wolversessne pfarrlichen recht / und gerechtighaiten / in vil manich weg entzogen werden / mit underthenigister demütigister ansuechung / das wir als herr und landtsfürst / auch obrister vogt / aller geistlichen stiftungen / die höchstbedürfftige wendung und einsehung / gnedigist thuen und fuerkhern wolten / Das wir demnach / aus christlichem gottselligem eiffer / unserer wahren erkhenten und bekhenten / allgemainen religion / nit unbillich bewögt worden / Die sectischen lehrer und predicanten / zumall unsern vor disem irentwillen / und in dergleichen religions sachen / manigfaltig Ausgangnen ernstlichen *special* bevelchen / der schuldige gehorsamb / in nichten / oder doch wenig gelaist worden / von den stöten und märckhten / so woll denen pfarr: und andern khirchen / und *beneficien* am gey / damit die burger / auch anders gemaines volck / von irer falschen lehr und *opinion* abgewendet / und nicht weiter / als es layder mit viller armen seelen undergang bishero bschehen [...]

Komentar

Vladavino deželnega kneza notranjeavstrijskih dežel in kasnejšega cesarja Ferdinanda II. (1596/97–1637) zaznamuje neizprosna protireformacijska politika. Za razliko od svojega očeta nadvojvode Karla II. (1564–1590), ki je bil sprva prisiljen voditi kompromisno versko politiko, ki je svoj vrh oziroma v očeh katoliške strani svoje dno dosegla z bruško versko pacifikacijo leta 1578, je Ferdinand že od samega začetka svojega vladanja vodil odločno rekatolizacijsko politiko. Med dedno poklonitvijo notranjeavstrijskih dežel na prehodu iz leta 1596 v 1597 mu je uspelo izterjati zvestobo stanov brez potrditve določil bruške verske pacifikacije. Zastopal je sakralizirano patriarhalen ustavni koncept. Svojo oblast je videl kot vlogo očeta do otrok, za svoje podložnike je srčno skrbel, je trdil, a je od njih zahteval tudi brezpogojno poslušnost. Za svojo dolžnost je imel vzpostavitev in ohranjenje katoliške »pravovernosti« v svojih deželah, kar je bila, kot je verjel, tudi njegova pravica kot deželnega kneza. Skrbel je, da v mestnih svetih večino dobijo katoliki, in najprej je izgnal protestantske pridigarje, predikante.

Ključno vlogo v Ferdinandovem programu rekatolizacije je imel lavantinski škof in deželno-knežji namestnik Jurij Stobej Palmburg (1532–1618). V svoji spomenici, ki jo je izdal 20. avgusta 1598, je načrtoval pot protireformacijske politike. Stobej je za izvajanje protireformacije zavračal uporabo nasilja in javnih disputacij, saj je verjel, da protestanti v notranjeavstrijskih deželah ne bodo izvedli oboroženega upora. Svetoval je postopno akcijo, svoje stališče pa je izvajal iz svojega zaupanja v augsburški verski mir, ki je določal, da deželni knezi določajo veroizpoved svojih podložnikov. Pravo je bilo po njegovem mnenju na strani habsburškega deželnega kneza, tiste, ki bi ne bili pripravljene sprejeti katoliške vere, pa je čakal izgon oziroma jim je bila omogočena izseli-

tev, kot jim jo je dopuščal *ius emigrandi*. Na tak način naj se je knez najprej znebil protestantskih predikantov, nato pa vseh protestantov, in svoje dežele slednjič spet naredil katoliške. Stobej je tudi trdil, da je za Koroško, Kranjsko in Štajersko izvedba inkvizicije prepozna, saj je protestantska vera tam že utrjena in mnogi protestanti zasedajo visoke službe.

Jeseni 1598 je Ferdinand izdal t. i. septembrske odloke, ki so predhodnica patenta, ki je sledil naslednje leto. Trinajstega septembra je izgnal predikante iz Gradca in Judenburga. Po ugovorih štajerskih stanov je zavrnil njihovo sklicevanje na augsburški verski mir in bruško pacifikacijo. Ferdinand je nato 22. oktobra izdal ukaz, da naj pod grožnjo smrti Ljubljano zapustijo vsi protestantski predikanti in učitelji. Koroški je bilo tedaj še prizaneseno. Kljub knežji grožnji pa je veliko predikantov nadaljevalo svoje delo v ilegali, saj so našli zatočišča med naklonjenim plemstvom.

Kranjsko so leta 1599 pestile versko in politične napetosti, dolga vojna s Turki oziroma finančna bremena, povezana z vojno, in kuga. Čeprav so Ferdinandovi ukrepi povzročili, da so se protestantski stanovi in meščani tesneje povezali, je katoliškemu taboru uspelo prevzeti pobudo. Število spreobrnitev meščanov v katolištvo je naraščalo, četudi so bili mnogi zgolj »mlačni katoličani«.

Ferdinand je torej 12. novembra izdal patent o dokončnem izgonu predikantov in prepovedi protestantskega bogoslužja v deželah Notranje Avstrije. V patentu se sklicuje na prošnje katoliške duhovščine, ki ga opozarja, da protestantski predikanti kljub izgonu še vedno opravljajo verske obrede. Ukazuje, da naj bodo tisti, ki se ukaza ne držijo, strogo kaznovani. S kaznijo grozi tudi plemstvu, ki bi ponujalo predikantom zavetišče.

Ferdinandove odloke so leta 1599 začele izterjevati reformacijske komisije, ki so skrbele za zvestobo meščanstva in izničevanje protestantskega vpliva. Na Kranjskem je komisijo vodil ljubljanski škof Tomaž Hren (1560–1630), na Štajerskem in Koroškem pa sekovski škof Martin Brenner (1585–1616).

Klemen Bergant

Literatura

Dolinar, France M., *Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten, Primus Truber 1508–1598 – Der slowenische Reformator und Württemberg*, ur. Lorenz Sönke idr. (Stuttgart 2011) 327–340.

Dolinar, France M., Politische Rekatholisierung und katholische Reform in Innerösterreich am Beispiel des Laibacher Bischofs Tomaž Hren (1597/99–1630), *Primus Truber 1508–1598 – Der slowenische Reformator und Württemberg*, ur. Lorenz Sönke idr. (Stuttgart 2011) 341–354.

Jerše, Sašo, Vera, upanje, oblast – O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. *Vera in hotenja – Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*, ur. Sašo Jerše (Ljubljana 2009) 67–103.

Losserth, Johann, *Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert* (Stuttgart 1898).

Kočevar, Vanja, Patent nadvojvode Ferdinanda o dokončnem izgonu predikantov in odpravi protestantskega bogoslužja v notranjeavstrijskih deželah iz leta 1599, *Arhivi* 37 (2014) 31–64.